מדוע אין קורין קרבן מוסף של שבת בשבת

אביעזרי פרנקל, רחובות

מעשה ובאחת הישיבות הגדולות בחו"ל המפטיר חתם בשבת חוה"מ סוכות מקדש השבת. בו במקום הערתי למפטיר שאנו נוהגים לחתום מקדש השבת וישראל והזמנים. ראש הישיבה, לאחר שעיין בלוח המנהגים, אכן הורה למפטיר לחתום מהו"ו. בר-אוריין אחד שהתפלל שם העיר שאין זה מן ההגיון לחתום מהו"ו, שהרי ההפטרה באה בשל שבת בלבד ולא בשל חוה"מ, שהרי בחוה"מ אין אנו מפטירין כלל, ואם כן מה לשבת שתחייב הזכרת המועד.

אותו בר-אוריין ואני גרנו בשכנות, אך בריחוק מהישיבה, ונהגנו לצעוד יחדיו בדרך הארוכה הביתה, בלהט לחות הקיץ ובצינת השלגים של החורף. וכמנהג יהודים, היינו מתוכחים, לרוב בעניני יהדות, מה שלא קיצר את הדרך. (אחד מעמיתי המתימטיקאים בחו"ל שאני נוהג לשוחח עמו בדואר אלקטרוני, כתב לי יום אחד שבו הדואר התנהל לאטו: האלקטרונים בדרכם לא"י מתוכחים ביניהם.) לכאורה דבריו של אותו ת"ח תואמים את דברי רב גידל בשבת כד ע"א: "ר"ח שחל להיות בשבת, המפטיר בנביא אינו צריך להזכיר של ר"ח, שאילמלא שבת אין נביא בר"ח". עי"ש ובדחיית דברי רב גידל לעניין חנוכה ואימוץ דברי ר' יהשע בן לוי. אגב, בסדר רב עמרם גאון (ח"ב, סעיף לב): "וכשיזדמן ר"ח [בשבת], מזכיר מקדש השבת וישראל וראשי חדשים".

בדרך מהישיבה אמרתי לאותו ת"ח ששבת ר"ח תוכיח, שהרי בשבת רגילה אין קורין קרבן מוסף של שבת, ואם כן מה לר"ח שיחייב קריאת קרבן מוסף של שבת, אך בכל זאת בשבת ר"ח אנו קורין גם "וביום השבת שני כבשים ...". אלא שנראה שיש מצוות המפצלות את הזמן פיצול מלא לתקופת חיוב ותקופת פטור, כגון מצות ציצית, שחיובה ביום, ואין חיובה בלילה כל עיקר. לעומתן יש מצוות החוצות את הזמן למחצה, לשליש ולרביע בלבד, כגון קריאת קרבן מוסף של שבת בשבת, שאין הפשט שבכל שבת אין מצוה זו חלה כלל, אלא שהחלות איננה מגיעה לסף החיוב. אך בהצטרף נסיבות נוספות, כגון ר"ח, שאז טבעי להוסיף בקריאה את הפסוקים הצמודים והמקדימים של שבת, ה"מצוה קצת" לקרוא קרבן מוסף של שבת בשבת מגיעה לסף החיוב, ולכן אנו קוראים "וביום השבת...". וכן בחוה"מ יש "מצווה קצת" להפטיר, אלא שאין מצוה זו מגיעה לסף החיוב. אך בהצטרף "קרבנות חלוקים" (מהרי"ל, הל' סוכה; ושם נזכר טעם נוסף בשם מה"ר וייבש ז"ל; פמ"ג) של חוה"מ סוכות, או "הלל שלם" (ב"ח סעיף ת"צ), ה"מצוה קצת" מגיעה לסף החיוב, מה שאין כן בשבת חוה"מ פסח, כי בחוה"מ פסח הקרבן קבוע ואין גומרים בו ההלל, ולכן אנו נוהגים לסיים ההפטרה ב"מקדש השבת" בלבד. מכף החיים סעיף ת"צ נראה שגם בכמה מקהילות הספרדים התקבלה ההבחנה בחתימה של ההפטרה בין שבת חוה"מ סוכות לפסח.

ומדוע אין אנו קורין קרבן מוסף של שבת בשבת? סעיף רפ"ג בשו"ע או"ח כולו מורכב ממשפט אחד: "מה שאין מוציאין בשבת ספר שני לקרות פ' המוספין, מפני שאין בה אלא שני פסוקים" (וכידוע אין פוחתים לקורא מג' פסוקים; מגילה כג ע"ב – כד ע"א). לכאורה קשה, כי הרי אפשר לצרף הפסוקים הקודמים של קרבן תמיד. אך בפוסקים רבים, כגון הב"ח, מג"א, ביאור הגר"א שם, מובא שאין להוסיף פסוקים אלה כיון שאינם שייכים לחובת היום. דברים דומים כבר נאמרו בתוספות מגילה כג ע"א ד"ה "כיון דמשום" ובתוס' תענית כז ע"ב ד"ה "רב אומר דולג". אלא שניתן לשאול, אדרבה, מדוע אין אנו קוראים בכל יום ב' וה' ובשבת את קרבן התמיד, הקרב בכל יום, כי הרי הוא אכן מענייננו של יום, וכך יהיה דין

הקריאה של כל קרבנות הציבור המוזכרים בפ' פינחס שווה?

בנוסף לנימוק של שני פסוקים, מובא בטור שם נימוק יפה ומרחיב את הדעת המבוסס על הגמרא בתענית כז ע"ב (נוסח דומה במגילה לא ע"ב) לאי הקריאה של קרבן מוסף של שבת בשבת. הנוסח מובא בהרחבה בדעת זקנים מבעלי התוספות על הפסוק "וביום השבת..." (במדבר כח ט): "ויש להקשות למה אין אנו קורין בכל שבת פרשה זו דביום השבת כמו שאנו קורין בר"ח ובמועדות מוספין שלהן? ואין לומר משום דאין בפרשה זו כי אם שני פסוקים...שהיה לנו לקרותה ולהתחיל בפרשת...את קרבני לחמי כמו שאנו מתחילין אף בר"ח...ויש לומר לפי שכל קריאת הפרשיות [פ' הקרבנות] היא משום כפרה, כנאמר במסכת תענית, בשעה שאמר אברהם אבינו במה אדע כי אירשנה, כלומר באיזה זכות אירשנה, ואמר לו הקב"ה: קחה לי עגלה משולשת, כלומר בזכות הקרבנות. והשיב אברהם: ניחא בזמן שבית המקדש קיים. כשאין ביהמ"ק קיים מה תהא עליהם? אמר לו הקב"ה, שיהיו קורין לפני הקרבנות ומעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ומכפר להם. ובכל פרשיות של מועדות ור"ח כתוב בהן כפרה, שנאמר ושעיר עזים אחד לכפר עליכם. אבל בפרשת שבת לא כתוב בה כפרה, לפיכך אין אנו קורין אותה". (מלים ספורות תורגמו מארמית, כאן ולהלן.)

מדרש זה משמש אולי כאסמכתא למנהגנו לקרוא בקרבן מוסף במועדות ור"ח, שאינו מוזכר בתלמוד בפירוש—לבד מקריאת קרבנות החג בחוה"מ סכות—אך מובא בסדר של רב עמרם גאון, שמצד אחד הוא סדר התפילה הראשון, ומחובר לתקופת המשנה והגמרא: "...סדר תפילות וברכות של כל השנה...כמסורת שבידינו, כתיקון תנאים ואמוראים" (בתחילת סרע"ג), ומצד שני בעל השפעה עצומה, וכל הסידורים אחריו, מסידור ר' סעדיה גאון ועד סידור רינת ישראל בימינו הם בעלי אותו שלד ומבוססים עליו. שני הטעמים (שני פסוקים וכפרה) מובאים כבר באבודרהם "פירוש הברכות והתפלות" (סדר הוצאת ספר תורה), שכתיבתו הסתיימה כנראה באותו מועד כמו הטור, שנת מאה לאלף החמשי (1340), אעפ"י שאבודרהם עוד הספיק להשתמש בטור בספרו. האבודרהם נמצא בשמוש עם ישראל עד עצם היום הזה.

המדרש היפה עונה אף על שאלתנו, שאמנם לא נשאלה במס' תענית ומגילה שם, מדוע אין אנו קוראים בקרבן התמיד בב' וה' ובשבת, שהרי גם בפ' התמיד אין שעיר לכפר. אמנם בספר פרדס הגדול לרש"י (סימן ב) נאמר שהטעם לאמירת "והוא רחום יכפר עון" בלילות החול הוא שאין בערבית קרבן לכפר עון, אבל בשחרית ובמנחה, שהם כנגד התמידים של שחר ושל בין הערביים, אין צריך לאומרו. ראשונים ואחרונים אמנם מונים טעמים רבים נוספים לאמירת "והוא רחום"—עיין יחווה דעת חלק ה סימן מה; אך על כל פנים משמע שלפי ספר פרדס הגדול, גם קרבן התמיד מכפר. ואכן, קרבן התמיד הוא עולה, ולגבי עולה נאמר "ונרצה לו לכפר עליו" (ויקרא א ד'). ואמנם, עולה מכפרת על עשה ועל לאו שניתק לעשה, כדברי ר' עקיבא ביומא לו ע"א. ושמא יש לומר שאינה דומה כפרת קרבנות של מועדות ור"ח, בהם יש גם שעיר לכפר וגם עולת התמיד, לקרבן התמיד של חול, בו יש עולה בלבד.

מדוע המחבר (של שו"ע) לא בחר בטעם המדרשי היפה מבין שני הטעמים המובאים בטור? כנראה בגלל קושיה של "מעשה לסתור", הלא הוא שוב שבת ר"ח: אם אכן קורין קרבנות מוסף משום כפרה, אין כל סיבה שבשבת ר"ח נקרא "וביום השבת..." בנוסף לקריאת ר"ח, כי הרי כפרה אינה מוזכרת בה, ולכן אין בקריאה זו משום "חובת היום" כלל. קריאה זו כבר מוזכרת בסדר ר' עמרם גאון אף היא. לכן בעל כרחנו נחזור לומר שמעיקר הדין יש מצוה לקרוא קרבן מוסף של שבת בשבת, אלא שאין מצווה זו מגיעה לסף החיוב בגלל הטעם "הטכני" שאין פרשה זו מכילה אלא ב' פסוקים, אשר על כן היא נקראת רק בצירוף

נסיבות אחרות, כאשר הצירוף מגיע לסף החיוב, כגון בשבת ר"ח.

מאחר שדחינו—בצער—את טעם הכפרה למוסף של שבת, ממילא הוא נופל גם לגבי קרבן התמיד, שאם היינו אומרים שאין אנו קוראים קרבן התמיד בגלל שאין בו כפרה, היינו צריכים שלא לקרוא מוסף של שבת בשבת ר"ח, שהרי גם בו אין כפרה. ניתן להסביר את אי הקריאה של קרבן תמיד אף הוא באמצעות העיקרון של "מצוה קצת" שאינה מגיעה לסף חיובה, שבכל ב' וה' ושבת היינו צריכים להוציא ספר נוסף, ולכן לא תיקנו קריאה זו: "זה הכלל, כל שיש בו ביטול מלאכה לעם כגון תענית ציבור ותשעה באב קורין שלושה" (מגילה כב ע"ב), ואילו בשבת (שם, כג ע"א) "ממהרין לבוא" (לבית הכנסת; רש"י: שכבר תיקנו הכל מערב שבת, ויפה למהר ביאתן לקרות שמע כוותיקין) "וממהרין לצאת" (מביהכ"נ; רש"י: משום עונג שבת). (ואילו כיום, בעוונות, רובינו איננו ממהרים לא לבוא ולא לצאת. ואם תאמר שמאחר ואנו מאחרים לבוא, התוצאה הבלתי נמנעת היא שאנו מאחרים לצאת, ואם כן יש כאן רק עוון ישיר אחד ולא שניים, אין הדבר כן, כי הגמרא שם מביאה ש"ביו"ט מאחרין לבוא וממהרין לצאת", ורק ביוה"כ "ממהרין לבוא ומאחרין לצאת".)

ואולם, בצירוף קריאת ר"ח, ה"מצוה קצת" לקרוא בקרבן התמיד מגיעה לסף החיוב, אשר על כן אנו קוראים את קרבני לחמי בר"ח שחל להיות בחול. בשבת ר"ח אין קורין אותו, כי קרבן התמיד כבר מוזכר בקרבן מוסף שבת שקורין ביום זה: "עלת שבת בשבתו, על עלת התמיד ונסכה". ללא "המצוה קצת" היינו יכולים להשמיט בר"ח שחל להיות בחול קריאה בקרבן התמיד ולקרוא מוסף של ר"ח עם חזרות, בדומה לחזרה, ארבע פעמים, על קרבן המוסף בכל יום מימי חוה"מ סוכות (בארץ, ובאופן שונה קצת בחו"ל), שהרי גם בקריאה שלנו של קרבן ר"ח אנו דולגים (חוזרים). (המושג "מצוה קצת" שגור הוא בספרות השו"ת, אם כי בהקשרים שונים משהו, ויש מקום לחקור את גדרו המדוייק, אך אין כאן מקום להאריך. אשר על כן נזכיר כאן דוגמה אחת בלבד: שו"ת "יהודה יעלה" חלק א–או"ח סימן קל"ז ד"ה "עתה באתי", בתשובה לבנו: "אם אין לו בליל פסח כי אם פחות מכזית מצה, אם מחוייב לאכלו מהתורה שעשה מצוה קצת, או נאמר שאין שום סרך מצוה בפחות משיעור". עיין גם סי' קמ"ח וק"ס שם.)

המרדכי במגילה, פרק "בני העיר", מזכיר שקריאת קרבן מוסף בימים טובים לא מובאת בתלמוד אלא בסדר ר' עמרם גאון. לשאלה מדוע אין קורין קרבן מוסף של שבת בשבת, הוא מביא הן את טעם הכפרה והן את טעם שני הפסוקים, ומשאיר בתמיהה את השאלה מדוע לא לצרף את הקריאה בקרבן התמיד, כמו בר"ח. טעם נוסף מדוע אין קורין קרבן מוסף של שבת בשבת מובא בתוס' במגילה כג ע"א, ד"ה "כיון דמשום": "לפי שצריך להפטיר בכל שבת מעניינו של יום, ואי קרינן בשל שבת, אם כן יהא צריך להפטיר בדסליק מיניה, דהיינו בשבת, ואם כן יהיו כל ההפטרות מעניין אחד". ואין לדחות טעם התוס' שאדרבה, נקרא של שבת תחילה משום "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם". כלל זה היה מחייב לקרוא מוסף של ר"ח וגם של כל המועדות לפני פ' השבוע. ומדוע אין אנו נוהגים כך? כי כלל זה נדחה משום הכלל של "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם"! דהיינו, בהפעלת כלל זה, ההדגש אינו על הקריאה אם היא תדירה אם לאו, אלא על היום של חלות הקריאה באם הוא תדיר או לא. שבת, שהיא תדירה, קריאתה קודמת.

השאלה אם יוצאים בדיעבד בקריאת שני פסוקים לעולה אחד, נידונה בפוסקים במקומות שונים. בחלק מהם גם מובא עניין שני הפסוקים של קרבן מוסף, כגון בשו"ת מהרי"ק סימן קע"ז ד"ה "ודשאיל מר", שו"ת פנים מאירות סימן צ"ד ד"ה "פעם אחת", שו"ת יהודה יעלה חלק א' סימן נ ד"ה "ועוד נ"ל", ואין כאן מקום להאריך. בשו"ת בנימין זאב סימן קס"ב ד"ה "על אשר" מובא טעם שני הפסוקים של פ'

קרבן מוסף של שבת, "...ואין להתחיל בפרשה למעלה או לסיים מפרשה של מטה משום שאין זה מענייננו של יום". הוא גם מביא טעם התוס' של "בדסליק מיניה" ומסיים עם טעם הכפרה. בשאלה מדוע אין קורין בשבועות בפ' שני הלחם בפ' אמור, מזכיר המנחת יצחק (חלק ו' סימן נ' ד"ה "הנה לענ"ד") אגב אורחא את טעם הכפרה לאי קריאת קרבן מוסף של שבת בשבת.

בחלק השני של תשובה קצרה בשו"ת מהר"ם מרוטנברג חלק ד' דפוס פראג סימן רצ"ג מובא טעם שני הפסוקים, ועל השאלה מדוע לא יוסיפו פסוקים מלמעלה הוא כותב: "נראה כמדלג, ולא אמרו לדלג אלא במקום שקורין ב' או ג' ". ואז מהר"ם מחדש טעם נוסף: "ועוד, דשבת דתדירה, אין קרבן שלה צריך להזכיר, אבל המועדים אינם אלא משנה לשנה". (וקרבן ר"ח רק מדי חודש, וכנראה גם זה לא נקרא תדיר. על פירוש זה אולי קשה קצת מה שאנו קורין בכל יום מימי חוה"מ פסח אותו קרבן, ואף קריאה זו כבר מוזכרת בסדר ר' עמרם גאון. ואולי יש לומר שתדירות זו, שאמנם יומית היא, רק מתנהלת מספר ימים, פעם אחת בשנה, מה שאין כן לגבי שבת.) ב"הגהות והערות" בטור או"ח רפ"ג (הוצאת "שירת דבורה", מכון ירושלים, תשנ"ג) מובא שהטעם החדש של מהר"ם מובא בשני דפוסים של הטור, עי"ש. (כידוע, הרא"ש היה תלמידו המובהק של מהר"ם, ור' יעקב בעל הטורים אחד מבניו של הרא"ש, ובטור ניכרת מאד השפעת אביו הרא"ש וגם השפעה ישירה של מהר"ם.) הטעם של מהר"ם גם יכול לתרץ את שאלתנו מדוע אין קורין קרבן התמיד, שהרי הוא תדיר פי שבעה אף מקרבן מוסף של שבת.

הר"ן במגילה (פרק "בני העיר", י ע"ב, ד"ה "ומדאמרינן"), מביא את שלושת הטעמים שנזכרו לעיל, למעט טעם התדירות, ומוסיף טעם משלו: "...משום דביו"ט מפסיקין וקורין בעניינו, קוראין גם בקרבנו, שהרי כל קריאתו לחובת היום. אבל בשבת שלא תיקנו בקריאתו שתהא מענייננו [של יום] אלא לקרות התורה על הסדר, לא תיקנו גם כן לקרות בקרבנו. ור"ח, קריאתו בחובת היום, ולפיכך קורין בקרבנו, דענייננו וקרבנו דבר אחד הוא" (מובא גם בפרישה סימן רפ"ג). גם טעם זה בכוחו להסביר את שאלתנו מדוע אין קורין בקרבן התמיד בב' וה' ובשבת, שהרי בימים אלה אין קורין בעניינו של יום, ולכן אין לקרוא קרבן התמיד שאנו מייחלים להקריבו שוב, כמו שאר הקרבנות, במהרה בימנו אמן.

(הופיע ב"הצפה" עש"ק "פינחס", כ' תמוז ה-תשנ"ז, July 25, 1997.)